

НЕОРЕАЛІЗМ У СУЧАСНІЙ ПРОЗІ ПРО РЕВОЛЮЦІЮ ГІДНОСТІ ТА ВІЙНУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Кулінська Яніна Іванівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри україністики
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця
yanbit@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8160-3203

У статті розглядаються твори, присвячені Революції Гідності та російсько-українській війні на сході України.

Мета. Метою пропонованого дослідження є аналіз романів українських письменників (А. Кокотюхи, Р. Найди, С. Ухачевського, В. Івченка, В. Іваніни), написаних в естетиці неореалізму, схарактеризувати особливості такої прози та оцінити її в контексті творів аналогічної тематики.

Методи. Під час дослідження використано такі методи: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для зіставлення різних типів персонажів і відстеження динаміки окремих образів); наявні елементи герменевтичного методу, нарративного та інтертекстуального аналізу тощо.

Результати. У процесі дослідження виявлено, що серед масиву майданно-воєнних текстів з'явилися твори, написані в естетиці неореалізму. Їхні автори, прагнучи пізнати людину складної перехідної доби, показати різноманітні психоемоційні стани та розібратися загалом у соціальних метаморфозах під час зміни суспільного устрою, воєнних катаклізмів і особистісних криз, репрезентують у своїх творах героїв із різних соціальних верств в екстремальних обставинах (Революція Гідності та війна на сході України), розкриваючи через вчинки характери персонажів, їхню психологію і мотивацію (часто ірраціональну сутність). При цьому зазначено, що історично-соціальний контекст у цих творах – насправді лише тло для аналізу письменниками різних проявів життя українців, а також для пошуку незалежних від соціуму чи індивідууму закономірностей буття. Акценти із соціальних картин-узагальнень зміщуються у творах на їхнє осмислення, мікросвіт особистості цікавить авторів як складник макросвіту буття соціуму. Зауважено, що поява в романах міфологем братовбивства, гріхопадіння та ін. надає творам філософського підтексту, а підкреслена увага до документальної достовірності та глибокий психологізм є рисами неореалізму в текстах.

Висновки. Дослідження неореалістичних творів, присвячених Революції Гідності та війни на сході України, дають змогу сформулювати повніше уявлення про сучасну українську літературу.

Ключові слова: реалізм, майданно-воєнна проза, теоретико-критичний дискурс, деміфологізація, типологія, герой-персонаж, ідейність, стильова манера, нарація.

NEOREALISM IN MODERN PROSE ABOUT THE REVOLUTION OF DIGNITY AND THE WAR IN EASTERN UKRAINE

Kulinska Yanina Ivanivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies
Bogomolets National Medical University
yanbit@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8160-3203

The article considers works devoted to the Revolution of Dignity and the Russian-Ukrainian war in eastern Ukraine.

Purpose. The purpose of the proposed study is to analyze the novels of Ukrainian writers (A. Kokotukha, R. Nayda, S. Ukhachevsky, V. Ivchenko, V. Ivanyna), written in the aesthetics of neorealism, to characterize the features of such prose and evaluate it in the context of works on similar topics.

Methods. The following methods were used during the research: descriptive, historical-biographical, comparative-historical (to compare different types of characters and track the dynamics of individual images), available elements of the hermeneutic method, narrative and intertextual analysis, etc.

Results. The research revealed that works written in the aesthetics of neorealism appeared among the array of Maidan-military texts. Their authors, seeking to get to know a person in a difficult transition period, show psycho-emotional changes and understand social metamorphoses in general during social change, military cataclysms and personal crises represent in their works heroes from different social strata in extreme circumstances (Revolution of Dignity and War), revealing through actions the characters of their characters, their psychology and motivation (often irrational essence). It is noted that the historical and social context in these works is really just a background for the analysis of writers of various manifestations of Ukrainian life, as well as for the search for independent of society or individual patterns of existence. Emphasis on social pictures-generalizations is shifted in the works to their comprehension, the microworld of the individual is of interest to the authors as a component of the macroworld of society. It is noted that the appearance in the novels of mythologists fratricide, the Fall, and others. give the works a philosophical connotation, and the emphasized attention to documentary authenticity and deep psychologism testify to the features of neorealism in the texts.

Conclusions. Studies of neorealist works dedicated to the Revolution of Dignity and the war in eastern Ukraine allow us to form a more complete picture of modern Ukrainian literature.

Key words: realism, Maidan-military prose, theoretical-critical discourse, demythologization, typology, hero-character, ideology, stylistic manner, narration.

1. Вступ

На думку більшості літературознавців, реалістичний тип творчості розвивається упродовж усієї історії літератури, а в XIX ст. втілюється в конкретно-історичний напрям (Жигун, 2016). Однак наприкінці XX – на початку XXI ст. в сучасному українській літературі «висока література» поступилася жанровій – полиці книгарень заповнили детективи, трилери, жіночі романи тощо. Про гостру потребу реалістичного/неореалістичного жанру у вітчизняному літпроцесі неодноразово зазначали літературознавці й критики, наголошуючи: сучасна українська проза та реальне життя існують у різних площинах. За словами Т. Трофименко, «навіть ті автори, чий тексти позірно претендували на соціальну значущість чи показ «життєвої правди», повсякчас зверталися до міфологізму, містики чи фантастики, або навпаки – стьобу, іронії та натуралістичного блазнювання, або – до того й іншого водночас. Аби лише нічим не нагадувати Панаса Мирного й Олеся Гончара» (Трофименко, 2015).

І лише переламні події новітньої історії – Революція Гідності та війна на сході України – змінили ситуацію: у літературі й книговидаванні з'явився цілий пласт фундаментальних творів, написаних саме в естетиці неореалізму. Найприкметніші серед них – романи А. Кокотюхи «Вогняна зима», Р. Найди «Редут», С. Ухачевського «Легенди нескореної зими», В. Івченка «2014», В. Іваніни «Брати» та ін.

Актуальність та наукова новизна одержаних результатів дослідження полягають у тому, що романи про Революцію Гідності та війну на сході України вперше стають предметом комплексного аналізу, тексти аналізуються на жанровому, стильовому, тематичному та нарративному рівнях, зокрема, в естетиці неореалізму.

Мета нашої роботи – дослідити найприкметніші романи сучасних українських письменників про Революцію Гідності й частково про перебіг російсько-української війни на Донбасі. Це романи «Вогняна зима» А. Кокотюхи, «Легенди нескореної зими» С. Ухачевського, «2014» В. Івченка, «Брати» В. Іваніни, написаних саме в естетиці неореалізму.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: розкрити й проаналізувати основні концепти сучасної революційно-воєнної прози, осмислити використання світоглядних ідей авторів, визначити проблемно-тематичні пріоритети, дослідити особливості нарації оповіді та особливості неореалістичної авторської манери письма задля подальшого послідовного «вписування» поняття в новітню літературознавчу парадигму.

Робота ґрунтується на наукових принципах історії та теорії літератури, в ній поєднані описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для зіставлення різних типів персонажів та відстеження динаміки окремих образів), наявні елементи герменевтичного методу, нарративного та інтертекстуального аналізу тощо.

Основою методологічної стратегії роботи є теоретичні розробки проблем стилю (О. Білецький, М. Васишин, Т. Гундорова, В. Дончик, Д. Затонський, Ю. Кузнецов, В. Мельник, З. Потапова, М. Руднев, Ю. Шерех, Д. Чижевський та ін.). Для з'ясування особливостей жанрової системи цінними були праці Н. Бернадської (Бернадська, 2005), О. Бровко (Бровко, 2011), І. Качуровського (Качуровський, 2005), В. Фашенка (Фашенко, 2005). Крім того, у роботі використано результати досліджень літературознавців, що спеціалізуються на вивченні літературного процесу 1920-х років (Л. Бойка (Бойко, 1991), Л. Кавун (Кавун, 2013), М. Сулими (Сулима, 2009), Я. Цимбал (Цимбал, 2019), М. Шкандрія (Шкандрій, 2006) та ін.).

Слід зазначити, що термін «неореалізм» досі далекий від кінцевого визначення. У сучасному літературознавстві не встановлено відповідності між поняттями «новий реалізм», «неореалізм», «постреалізм», «реалізм XX ст.» тощо. Тому деякі дослідники вживають усі ці терміни як синоніми (Н. Колошук), інші розмежовують їх, щоправда, за відсутності чітких критеріїв (Н. Лейдерман, М. Ліповецький, Р. Мовчан). Так, Д. Наливайко, Н. Крутікова, В. Фашенко, В. Мельник, Л. Пономаренко, М. Берберфіш, Л. Рева розглядають неореалізм у контексті розвитку реалізму, а В. Пахаренко, Р. Мовчан – як частину модерністського дискурсу. Дискусійним є питання про «статус» неореалізму: це напрям, течія чи стильова тенденція? Так, Н. Крутікова, О. Козій та Ю. Лаврісюк називають неореалізм «художнім напрямом», Л. Рева – «оновленням, збагаченням творчим методом», Л. Пономаренко – «стильовою течією», Ю. Ковалів – «стильовою хвилею XX ст.».

У нашому дослідженні неореалізм розглядаємо як стильову течію в межах реалістичного типу творчості, в якій нині поєдналися риси реалізму та модернізму.

2. Проблематика і типологія героїв романів

Серед художніх творів, присвячених буремним подіям в Україні 2013–2014 рр., на особливу увагу заслуговує роман письменника А. Кокотюхи «Вогняна зима» (2015). Тематично він спирається на події Революції Гідності, його герої – пересічні українці, з різних верств суспільства і по різні боки барикад. Їх поява на сторінках роману супроводжується натяками на приховану в кожного історію, згодом така акумуляція життєвих таємниць формує ґрунт для вчинків героїв. Майже всі персонажі психологічно виснажені життям, тому оцінюють дійсність за власними критеріями. Однак для автора головні не стільки події Революції, скільки українці під час переламних подій: самі протести на Майдані автор зображує в романі більше як тло, на якому розгортаються конфлікти та ситуації, а ось реакцію людини на суспільні зрушення письменник демонструє на емоційно-дієвому рівні. У «Вогняній зимі» на першому плані герой, який змінив себе й майбутнє, в індивідуальності якого концентруються типологічні ознаки людських характерів. І саме надскладні обставини допомагають авторові проявити риси характерів героїв чи показати психоемоційні зміни настроїв у суспільстві. А. Кокотюха резюмував в одному зі своїх інтерв'ю: «Крізь книгу проходить така тема, що люди вийшли на Майдан кожен за своє. Але їх об'єднала одна мета – не допустити ще однієї такої зими. Та кожен відчував замах не на права всієї країни, а на його особисті. Це була дуже особистісна революція» (Васильєва, 2015). Тому увага автора прикута до документалістики, хронології перебігу протестів і зміни свідомості головних героїв твору, викликаних Євромайданом.

Приміром, «тітушка» Сірий вважає себе важливою в соціумі людиною, такі, як він, потрібні для забезпечення громадського порядку, «бо міліції, виявляється, на всіх не вистачає» (Кокотюха, 2015: 19). І чому б не «допомогти», коли за це ще й годуватимуть і платитимуть. Заразом у ньому розпалюється гнів до «майданутих», бо вони не сприймають таких, як Сірий. *«Побувши на Майдані лише півгодини, Сірий уже ненавидів тут усе. Кожного персонально й усіх загалом – за оцей спокій, упевнений, не награний, зовсім не штучний»* (Кокотюха, 2015: 155).

Серед «темних героїв» і беркутівець Павло Коновал, майданівці для нього – «дрібна сволота», чоловік аж ніяк не сприймає їх за співвітчизників чи за мирне населення. Для Коновала зачищати середмістя від повстанців – передовсім обов'язок, його він виконує навіть із задоволенням. Причина – ненависть до протестувальників і психологічний момент: бажання показати свою перевагу. *«Придурки в чорних масках кидають пляшки з бензином! Знаєш, скільки наших уже забрали з опіками? Мужики горять факелами, наші солдатики з «веве»! А ті радіють»*, – пояснює Коновал дружині Ользі (Кокотюха, 2015: 245).

Натомість серед «воїнів світла» постає Костя Стогов (Котя) – успішний підприємець, бізнес якого пов'язаний з Інтернет-продажами. Саме на прикладі цього героя автор показує, як «тітушки» полювали на активістів: викрадали, катували й убивали. Так сталося з Костею, він опинився у полоні, під час тортурів загинув. У частинах, присвячених Кості, «Вогняна зима» набуває гостросюжетності, письменник додає екшн, це пожвавлює сюжет.

Студент Птаха з Києво-Могилянської академії прийшов на Майдан із цікавості. Цей персонаж увібрив у себе риси значної кількості українців, які загалом і не проти протестів, однак, спрогнозувавши провальність таких виступів, залишаються осторонь. Та саме під час Революції Гідності у Птаху прокидається рішучість: хлопець остаточно переходить на бік Майдану, разом з іншими мітингарями боронить від беркутівців середмістя столиці.

Схожа трансформація відбувається і з Аллою Дорош, спершу потайки, потім відкрито вона підтримує протестувальників. Натомість її мати вважає майданівців винятково націоналістами й бандерівцями. У цій родині є і нейтральний герой – батько Алли, він волів би знайти точку примирення. Так А. Кокотюха на прикладі однієї сім'ї показав історію багатьох родин, які розпалися чи опинилися по різні боки барикад саме через Революцію Гідності.

Критик Яр Левчук слушно зауважив: «Вогняна зима» – це роман про зіткнення двох світоглядів, антагоністичних світів: тих, хто хоче жити серед «совка» й радянських міфів, де ковбаса й горілка дорожчі ніж свобода, й тих, у кого прокинулися європоцентричність і прагнення вирватися із замкнутого кола, де панують корупція, бюрократія, страх, відсутність культури та моралі. Це і є той «хомосовєтизм», «ген совковості», проти якого боролися (й борються) нові люди на Майдані» (Левчук, 2017).

У романі А. Кокотюхи читач по чергово знайомиться з персонажами, а історію кожного пізнає вже на Майдані. Композиційно «Вогняна зима» – це кілька сюжетів, нанизаних на загальну фабулу подій Революції Гідності. Разом із тим у творі немає розлогих описів і портретів, усі події і характери автор розкриває здебільшого за допомогою розмов і думок героїв.

Одразу слід зазначити, що монологи й діалоги героїв по обидва боки барикад подаються з реалістичною прямолінійністю, у більшості з них герої намагаються переконати у своїй правоті, зрештою сходяться на тому, що народ має сам вирішувати своє майбутнє.

Схожий авторський прийом (розкриття проблематики і характерів через динамічні діалоги) використав і Р. Найда. Він, на відміну від А. Кокотюхи, події на Майдані бачить винятково з позиції «воїнів світла».

Герої його твору – мужні козаки, готові до самопожертви – віддати життя за щасливе майбутнє свого народу. Їхні долі перетинаються на Редуті – одній із перших барикад, які обороняли підступи до Майдану. Так, письменник зібрав різних типажів, створив цікавих «живих» персонажів і об'єднав їх єдиною метою – боротьбою за правду. *«Люблю я цих дядьків. Вони унікальні: добродушно-вдумливі, з протецькою, присмаченою гумором мовою, говірками всіх регіонів України так просто сидять собі і про Будду, і про цивілізацію розбалакують у двадцятиградусний мороз... А їхні очі, гострі, трохи нарвані, тільки підкреслюють такі ж гострі риси типажів усіх українських земель. Отакий козацький Редут»* (Найда, 2014: 29), – так міркував один із найяскравіших персонажів роману Іван Притьма. Саме через його образ письменник відтворив складний психологічний момент, який переживала більшість учасників Революції Гідності, а саме про правильність вибору: ризикувати на Майдані чи дбати про сім'ю, яка потребує підтримки вдома. Та для героя нація, народ і рідна земля – вище за життя. *«...До кінця треба довести цю революцію. Трагічна велич у повітрі – вона не просто так. Вічність дихає поруч, і скоро плинність життя відчувається, як ніколи...»* (Найда, 2014: 114).

Важливість «Редута», зокрема, полягає в тому, що Найда торкається і низки питань, не висвітлених в інших творах про Революцію Гідності. Приміром, проблема постреволуційного синдрому, серед причин виникнення якого і зради декого з керівників протестів: *«Не було там нікого ... Ні політиків, діячів, ні Свободи, ні Правого. Нікого. З балакучих. Ні вісімнадцятого в Маріїнці, ні вночі дев'ятнадцятого, ні при розстрілі на Інституцькій. Ні афганців»* (Найда, 2014: 150).

І якщо у «Вогняній зимі» А. Кокотюха не акцентував на діях влади, то Р. Найда відверто на них наголошує – політична складова частина в «Редуті» поступово опиняється серед головних.

3. Наратологічний аспект текстів

Відрізняється й нарація двох романів. У «Редуті» Р. Найди авторська оповідь піднесена, з відчутним героїчним пафосом, особливо, коли письменник проводить паралель між Майданом і козацькою Січчю: *«Майдан – яскравий приклад, що козацький ген незнищений. Майдан – це Січ. Це Редут, тобто оборона. Оборона найсвятішого»* (Найда, 2014: 24). Натомість у «Вогняній зимі» текст позбавлений патетики, письменницька оповідь максимально

стримана. Автор додає лише трохи художності та живого чуття, «тож ті частини роману про Майдан, які не стосуються безпосередньо життя персонажів, геть не проймають і не збуджують емоцій» (Трофименко, 2015). Суха констатація перебігу подій зими 2013–2014 пожвавлюється, коли автор показує «іншу правду» голосом «тітушки», беркутівця та тітки з ЖЕКУ.

У «Легендах нескореної зими» С. Ухачевський так само передає хронологію Революції Гідності, разом із тим не оминає і залаштункові події. Роман починається з епізоду, коли політики, чиновники, бізнесмени намагалися втекти з України у лютому 2014-го. Тому першу частину твору Ухачевський сатирично називав «Еліта»: в ній світські дами «перли на собі все, що не встигли запакувати у валізи» (Ухачевський, 2016: 8).

Політики в «Легендах...» потрапляють до категорії «темних» персонажів. Опинився там і Єгор, син заможного бізнесмена, який фінансує Антимайдан, тоді як його батько підтримує Майдан, щоправда не щиро, а на майбутню політичну перспективу.

Р. Найда в «Редуті» зацентрував на сильних духом євромайданівцях, у «Вогняній зимі» А. Кокотюхи міліція, беркутівці, хоча й належать до протилежного табору, огиди не викликають. Натомість у «Легендах...» «тітушки» постають ще й надзвичайно жорстокими маргіналами – їхня мова, думки, вчинки – усе кардинально протилежне активістам і викликає гостре несприйняття.

Є в романі С. Ухачевського й майданівці-супергерої, перший з яких Сергій із позивним «Дід». Він – патріот, готовий до ризику і небезпеки заради майбутнього свого і своєї країни. Його кредо, як і більшості учасників Революції, лунає з уст Бачі: *«Ми хочемо жити по правді. Ми стояли на Майдані і не скорилися, щоб жити по правді. Щоб ворога не було у власті... І за це ми будемо воювати. І перемагати. По-другому ми не вміємо»* (Ухачевський, 2016: 285).

Загалом «Легенди нескореної війни» – роман, естетика якого наближена до кінематографу побудовою сюжетних перипетій: події, локації та емоції тут змінюються дуже швидко. Приміром, в Україні – Революція Гідності, у Росії шукають притулку політики-вигнанці. До Відня на зустріч із високопосадовцями прибуває Єгорка, та навіть там не полишає думок про знищення Майдану. А Сергій, «Дід», мусить терміново летіти в Париж. Але завдяки такому прийому дія в романі динамічна, а автору вдається добре грати на контрастах: *«Здивовано роззираючись у вікні авто побачив («Дід» – Я.К.) не вбогі майданівські намети, припорошені снігом, не чорну від каміння шин землю під ногами і заклопотаних повстанців, а мирне дощове місто, що прокидалося. Сонні ранкові кафе вздовж дороги привітно манили теплим світлом, приязними усміхненими офіціантами, парижанами, які пили першу ранкову каву»* (Ухачевський, 2016: 116).

Спільним для романів «Вогняна зима», «Редут» і «Легенди нескореної зими» є майстерне поєднання цікавого, напруженого сюжету з психологічними студіями, а також з елементами детективу і бойовика. Окрім цього, автори висвітлюють у творах (*підтекстовий рівень* – Я.К.) і чимало соціальних, морально-етичних, філософських і політологічних проблем, найголовнішими з яких є проблема болісного пошуку людиною/громадянином/героєм гармонії між внутрішнім світом та соціумом, між свободою та обов'язком, почасти і відчуження індивіда в суспільстві, а також відносини «пересічний українець–центрально влада» (*визначення мого* – Я.К.). Персонажі романів часто балансують між категоріями добра і зла, їм доводиться переступати тонку моральну межу, це актуалізує питання гріховності людини.

Першу велику книжку про Майдан і війну презентував В. Івченко. У диалогії «2014» письменник зумів розгорнути справжню епопею. На сторінках роману немає одного центрального героя, дія зосереджується навколо десятка рівнозначних характерів, усі з різних соціальних верств, та є кілька сюжетних ліній.

За плечима кожного героя – плутані життєві дороги, начебо випадково вони зустрічаються на Майдані в листопаді 2013-го, згодом під час Революції у наметовому містечку 2014-го, потому на хвилях нових і нових загострень вже на Донбасі.

Разом із тим усіх цих розмаїтих персонажів об'єднує, по-перше, локус походження. Більшість із них – із міста Журби (вочевидь, йдеться про Суми, батьківщину письменника) та найближчих районів, по-друге, усі вони прагнуть суспільних змін і хочуть керувати своїм життям самостійно – егоцентрична аксіома більшості романів революційно-воєнного напрямку. А по-третє, не «завжди зовсім наочна, проте завжди присутня стратегія іронії та деміфологізації, часом аж до абсурду», – зазначає літературознавець О. Коцарев (Коцарев, 2015).

Усіх героїв диалогії В. Івченка можна згрупувати, передовсім, за світоглядними, ідейними та морально-етичними переконаннями. Сюди, приміром, належить Юрій Десятко, на Майдані юнак опинився під час розгону студентів. Побитий беркутівцями, зі струсом мозку він захищав барикади Революції, потому пішов добровольцем на схід. Також до цієї групи належать і Бухгалтер, Лісовик, Арні, Андрій, Інга, Калина, Поліна та ін., вони вийшли на Майдан саме через переконання. Ці українці нині представляють активну частину суспільства, що нерозривно пов'язує себе з державою, а головний меседж їхніх вчинків чітко апелює до національної пам'яті: ніхто, крім її народу, не захистить країну від ворогів.

Снайпера і бойовика Єфу теж варто зарахувати до цього переліку, попри те, що він воював проти Майдану, бо потерпає за правду і справедливість так, як це розуміє: коли командир спецпризначенців вимагає гроші за посаду, звільняється із загону, коли Інга потрапляє в полон до бойовиків, рятує дівчину від наруги й смерті, адже «не воює з бабами», водночас лупцює протестувальників на Майдані, бо вважає, що своїми діями вони тільки нашкодять державі. Єфа заслуговує на повагу як людина з переконаннями, військовий, для кого честь офіцера – не просто слова. Певно, це той герой, еволюція образу якого та розкриття характеру відбувається найтяжче: бо занадто сильне протистояння двох антитетичних «Я» – активного і пасивного, сильного і слабого, борця і раба обставин.

Друга група – персонажі, чиї найкращі риси відкрилися саме під час Революції Гідності. Найхарактерніші з них – Бухгалтер, який спершу не вірив у цінності й перемогу Майдану, а потім вирушив добровольцем на схід, пройшовши від Краматорська до Іловайська; це Дід, колишній зек, що пробув понад двадцять років у тюрмах, але не втратив ані власних переконань, ані почуття власної гідності, тому теж пішов добровольцем на фронт; це Інквізитор, колишній п'яниця, якого парафія навернула до Бога, він поїхав на передову, узявши Біблію; це Сашко Фріц і Льошик, які наважилися йти в АТО від розпачу й страху, бо одного покинула дружина, а іншого зрадила, і там у боях, під щільним вогнем, відбувається переосмислення їхнього життя й гартується характер.

Третя група – ситуативні, випадкові учасники протестів. Більшість із них прийшли на Майдан, щоб там переховатися від фіскальних чи силових органів, це Часник і Салобон. Після перемоги Часник вирішив, що будь-яка революція має вести до перерозподілу власності й почав активно втілювати свої задуми з командою однодумців. Його діяльність і під час Революції, і на війні тісно пов'язана з незаконним бізнесом.

До таких випадкових бійців належить і Пашунька, сільський сирота. Кілька разів їздив на Антимайдан, бо там платили, звідти ходив на Майдан, бо там годували. Навесні Пашуньку призвали, він став артилеристом, але воював знехотя, хоча й не ховався.

А Прокурор приїхав у зону АТО, щоб уникнути люстрації. Заразом на Донбасі і заробляв (спільна операція з Часником щодо вивезення вугілля з шахт окупованих територій і продаж палива усім охочим). Так тривало, доки не потрапив у полон (не без допомоги Часника), а після обміну почав будувати політичну кар'єру ультрапатріота, що проливав кров на фронті.

Серед негативних персонажів найприкметніший один – Історик, адепт «руського міра», лютий ворог усього українського. Це від нього лунають усі кліше російської пропаганди на кшталт *«На Майдані ж повно фашистів. А гроші їм дає Америка. Сіоністський капітал, який хоче знищити Святу Русь»* (Івченко, 2015: 69), *«Ленін та Сталін нарізали російських, польських, угорських, румунських, словацьких земель і сказали, що це буде Україна»* (Івченко, 2015: 73), *«Донбас ніколи Україною не був!»* (Івченко, 2015: 73) тощо. Він підслуховує усі розмови полонених у підвалі, провокує їх сам на бесіди, особисто катує і вбиває схопленого депутата, який зривав на міськраді Горлівки прапор ДНР (Володимир Рибак?) і молодого хлопця-студента, який знімав на телефон безлад біля міськради (Юрій Поправка?): *«...а покачувати? Катувати ж треба! Сильно катувати, щоб знали! Дайте ніж!...»* (Івченко, 2015: 211), від його рук гинуть Пашунька і Адам. Історика зневажають не тільки бранці, а нинішня так звана влада ДНР – російські військові Монгол, Єнісей, Мюллер та ін.: *«Історик тяг тіло депутата до води і топив. Кричав, падав, підводився, далі топив. Монгол із бійцями дивилися за ним і вже не посміхалися. – От прибацаний! – сказав один. – Ага, притирок рідкісний, – кивнув другий. – Може, поїхали, а то не хочеться такого і в машину брати, запропонував водій. – Треба простежити, щоб обох угандошив, – сказав Монгол і скривився. – Перший вже готовий, – показав водій. – Дивився, аж вищити від радості. – Точно прибацаний»* (Івченко, 2015: 212).

Не оминає В. Івченко і відверто драгливих тем революційно-воєнної дійсності, приміром, продаж палива з окупованих територій, бізнес на передовій, зокрема, викрадення і торгівля тілами убитих, мародерство і піяцтво на фронті, розцінки на ордени й медалі тощо.

Залежно від розгортання сюжетних ліній у романі, змінюється ритмічна та інтонаційна динаміка оповіді, її стилістичний малюнок. Приміром, коли йдеться про українців, які свідомо пішли боронити Батьківщину й готові вмерти за неї, оповідь наповнюється героїчним пафосом, натомість, коли йдеться про оборудки Часника чи походеньки Салобона, у творі виразно проступає дух шахрайського роману. Такі іронічні авторські відступи розкривають абсурдність реального, особливо військового життя, але водночас допомагають письменникові уникнути надмірної патетичності чи ліричності.

Є в романі й епізоди, коли начебто комедійні образи дістають драматичне забарвлення: зокрема, постійно голодний Пашунька, який весь час мріє наїстися, за що й дістав від армійців прізвисько Журн, протягом усього роману має вигляд абсолютного нікчеми. Та коли рятувати свого сина на окуповану територію вирушає Мама Ліда, сільська вчителька, епізод набуває драматизму і навіть вороги не насмілюються кпинити над старою сільською жінкою: *«Мама Ліда вклонилася і зі сльозами на очах попросила повернути сина. – Віддайте його мені його! Пашуньку, синочка мого! Віддайте! З ваших хтось дзвонив, казав, що живий Пашунька, викуп просив. П'ятдесят тисяч! Але в мене немає стільки! Віддайте мені, благаю! Ось усе, що є, більше ані копійки немає! Віддайте! – Мама Ліда вийняла з-під грудей пакуночок, перемотаний целофаном. Там були триста доларів, кілька тисяч гривень і фотографія Пашуньки з випускного вечора у школі. – Віддайте мені Пашуньку! Прошу, віддайте... Я його більше на війну не пущу, вдома сидітиме, тільки віддайте...»*. Мюллер подивився на фото. *Пам'ять на обличчя мав добру, впізнав хлопця, якого допитував. Скривився. Мама Ліда схлипла і плакала, її сльози падали на підлогу...»* (Івченко, 2015: 258). Чи, скажімо, Часник, який протягом діалогії зарекомендував себе більше пройдисвітлом і ділком, аніж свідомим учасником-патріотом революції, у критичні моменти готовий до самопожертви і залишається поранений на неминучу смерть, щоб затримати бойовиків задля порятунку інших: *«Давайте! Валіть звідси! І щоб врятувалися! Щоб на весіллях чарки за Часника підняли, а мені на тому світі гикнулося! Не хочу сам гинути і вас за собою тягнути! Краще вже сепарів! – прикрикнув Часник...»* (Івченко, 2015: 439).

Спостеріг таку зміну настроїв у «2014» і літературний критик О. Коцарев. На його думку, це означає, що «українська література спроможна перейти від засвоєння подій до їхнього переосмислення, аналізу, обігрування» (Коцарев, 2015).

Окремо варто зазначити і той факт, що в романі «2014» В. Івченко прагне штрихово накреслити й алогізм реальності, вводячи у твори раптовий збіг обставин, випадок-фатум, який змінює долю героя. Так, скажімо, випадково на Майдан потрапляє Юра Десятко, його обікрали на вокзалі, і хлопець, щоб згаяти час, поїхав у середмістя, неочікувано на Майдані стикаються Арнольд (шеф фірми) та Інга (офіс-менеджер, що потайки бігала на Майдан), Арнольд і Поліна, так само випадково зустрічаються Часник і Меланія, Андрій і Меланія, Калина і Лісовик та ін., а в Хорватії випадково зустрічаються Бухгалтер і Прокурор, Бухгалтер і Мюллер. Пошук закономірностей життя у сфері трансцендентного В. Івченко втілює в діалогії в категорії «фатум». Поглиблюється в прозі письменника і психологічний струмінь.

У стилістиці неореалізму варто розглядати і роман «Брати» В. Іваніни. Два рідні брати Назар і Андрій опиняються по різні боки протистояння. Старший Назар, художник за фахом, після Революції Гідності добровольцем іде в ЗСУ, згодом контужений потрапляє в полон до бойовиків. Молодший Андрій – кадровий російський військовий, прибув на Донбас для вишколу проросійських найманців. Його доля – типова для багатьох вихідців з українського села, які, прагнучи кращого життя, залишалися служити в армії, цуралися рідної мови і своїх прізвищ і ненавиділи рідне коріння більше за будь-кого. Кульмінацією книжки стає зустріч братів під час допиту – в таких надскладних обставинах і розкриваються обидва герої. Композиційно в романі поєднуються реалістичність подання матеріалу з психологічною мотивацією вчинків персонажів. Поява у «Братах» міфологем Каїна і Авеля, гріхопадіння надає твору філософського підтексту – це метафізичне протистояння добра і зла, гріха і праведності, а підкреслена увага до документальної достовірності, яку письменник демонструє через введення у текст газетних публікацій, флешбеків у минуле героїв, і глибокий психологізм, поява лірико-символічної стихії свідчать про неореалізм у романі.

4. Висновки

Узагальнюючи, варто зазначити, що події Євромайдану, Революції Гідності та війна на Донбасі стали не лише переламними подіями новітньої України, а й увійшли в історію, культуру та літературу як визначні тренди сьогодення. Нова тематика, міцний сюжет, соціальний зріз, зображення реального життя з героями-сучасниками, моделювання форсмажорних ситуацій, поглиблення характерів самих персонажів, відхід від дидактизму, звільнення мови художнього твору від суспільних кліше – неореалістична проза дедалі впевненіше повертається в сучасну літературу, передусім у твори революційно-воєнного спрямування.

Герої усіх романів майданно-воєнного блоку – люди з різних соціальних верств, тому, щоб проявити в персонажах нові риси, показати психоемоційні зміни і розібратися загалом у метаморфозах, які відбуваються у соціумі в момент зміни суспільного устрою, воєнних катаклізмів та особистісних криз, письменники вдаються до зображення екстремальних ситуацій: Революція на Майдані й бойові дії на сході (звільнення населених пунктів від бойовиків, зачистка території, поточні сутички, вихід з «Іловайського котла» та ін.). На думку авторів романів, характери їхніх героїв найпереконливіше і найповніше розкриваються саме через дію-вчинки, а в реакції під час переламних подій можна спостерегти архетипні прояви людської психіки. Тому історично-соціальний контекст (Революція і війна) в цих творах – насправді лише тло для аналізу письменниками різних проявів життя українців, а також для пошуку незалежних від соціуму чи людини закономірностей буття: акценти з соціальних картин-узагальнень зміщуються у творах на їх осмислення та рецепцію людиною, мікросвіт особистості цікавить письменників як складник макросвіту буття соціуму.

Драматизм у революційно-воєнних творах А. Кокотюха, С. Ухачевський, Р. Найда, В. Івченко згладжують гумором та іронією, виправданими навіть суто психологічно, це спроба крізь сміх передати абсурдність реального буття, особливо примітно це у «2014» В. Івченка.

Прикметним і спільним для усіх творів про Революцію Гідності та російсько-українську війну на сході України є також відкритий фінал, це наповнює тексти динамізмом і додає їм відкритості, бо змушує працювати уяву читача.

Загалом таке оформлення матеріалу засвідчує про переорієнтацію частини сучасних авторів до використання неореалістичної естетики у своїх творах, серед них – А. Кокотюха, С. Ухачевський, Р. Найда, В. Івченко. Однак чи стануть ці твори лише разовим явищем, чи започаткують нову неореалістичну прозу ХХІ ст., покаже час.

Література:

1. Бернадська Н. Канон соцреалістичного роману. *Слово і Час*. 2005. № 2. С. 44–52.
2. Бойко Л. І не Європа, і не просвіта... 20-і роки: літературні дискусії, полеміки: літ.-критич. ст. Київ : Дніпро, 1991. С. 261–288.
3. Бровко О. Новела в структурі української прози: модифікації та функції : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 399 с.
4. Васильєва О. «Якби Майдан змінив усіх, не було б ніяких ватників» – Кокотюха. URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_akbi-majdan-zminiv-usih-ne-bulo-b-niyakih-vatnikov-kokotyuha/624758?mobile=true (дата звернення: 17.10.2020).
5. Головій О. Дискурс неореалізму в українській літературній критиці доби модерну: концепція Миколи Зерова. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. 2012. Вип. 28. С. 26–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_28_5 (дата звернення: 22.10.2020).
6. Головій О. Неореалізм як теоретико-критичний дискурс в українському та російському літературознавстві ХІХ–ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2011. 20 с.

7. Гундорова Т.І. Реалізм і неоромантизм в українській літературі початку ХХ ст. (теоретико-методологічний аспект). *Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст.* Київ : Наук. думка, 1991. С. 166–191.
8. Жигун С.В. Український неореалізм: еволюція наукового і художнього дискурсу : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.01.06. Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2016. 20 с.
9. Івченко В. Держава – це я! *Тиждень*. 2014. 29 квітня. URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/108713> (дата звернення: 28.10.2020).
10. Івченко В. 2014: у 2-х книгах : роман. Київ : Темпора, 2015. Ч. 1. 416 с.; Ч. 2. 440 с.
11. Кавун Л. Участь ВАПЛІТЕ в літературній дискусії 1925–1928 років. *Українська мова й література у сучасній школі*. 2013. № 10. С. 26–30.
12. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Київ, 2005. Кн. 1: Література європейського Середньовіччя. 382 с.
13. Кокотюха А. Вогняна зима : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2015. 352 с.
14. Коцарев О. «2014» Владислава Івченка: епопея не без іронії. URL: <http://litakcent.com/2015/10/20/2014-vladyslava-ivchenka-epopeja-ne-bez-ironiji/> (дата звернення: 28.10.2020).
15. Левчук Яр. «Золотий письменник України» написав жорстку й відверту розповідь про Майдан». URL: http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/47696/ (дата звернення: 22.10.2020).
16. Найда Р. Редут : роман. Київ : Ярославів Вал, 2014. 173 с.
17. Пахаренко В. Українська поетика. Черкаси : Відлуння-Плюс, 2002. 319 с.
18. Скоріна Г., Рябенко М. #Книги про війну: сучасний феномен української літератури. 18 жовтня 2019. URL: <https://www.armyfm.com.ua/knigi-pro-vijnu-suchasnij-fenomen-ukrainskoi-literaturi/> (дата звернення: 25.09.2020).
19. Сулима М. Михайль Семенко й Олександр Олесь. *Слово і Час*. 2009. № 1. С. 24–27.
20. Трофименко Т. Війна, правда, вигадка й реалізм. URL: <http://litakcent.com/2015/11/18/vijna-pravda-vyhadka-j-realizm/> (дата звернення: 17.10.2020).
21. Трофименко Т. В очікуванні на реалізм. URL: <http://litakcent.com/2013/10/22/v-ochikuvanni-na-realizm/> (дата звернення: 17.10.2020).
22. Ухачевський С. Легенди нескореної зими. Львів : Кальварія, 2016. 288 с.
23. Цимбал Я. Небажаний Бажан. *Тиждень*. 12 жовтня 2019. URL: <https://tyzhden.ua/History/236424> (дата звернення: 27.11.2020).
24. Фащенко В. У глибинах людського буття: літературознавчі студії. Одеса : Маяк, 2005. 640 с.
25. Федорів У.М. «Головні герої» соцреалістичних текстів: герой-партієць. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологія»*. 2018. № 4(72) (дата звернення: 22.10.2020).
26. Шкандрій М. Модерністи, марксистки і нація. Українська літературна дискусія 1920-х років. Київ : Ніка-Центр, 2006. 384 с.

References:

1. Bernadska N. (2005) Kanon sotsrealistychnoho romanu. [Canon of the socialist-realist novel]. *Slovo i Chas*. 2005. № 2. Р. 44–52. [in Ukrainian].
2. Boyko L. (1991) I ne Yevropa, i ne prosvita... [And not Europe, and not education ...]. 20-i roky: literaturni dyskusiyi, polemiky: lit.-krytych. st. Kyiv: Dnipro. Р. 261–288 [in Ukrainian].
3. Brovko O. (2011) Novela v strukturi ukrayinskoyi prozy: modyfikatsiyi ta funktsiyi: monohrafiya. [Novel in the structure of Ukrainian prose: modifications and functions]. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». 399 p. [in Ukrainian].
4. Vasylyeva O. (2015) «Yakby Maydan zminyv usikh, ne bulo b niyakykh vatnykiv» – Kokotyukha. [If the Maidan changed everyone, there would be no quilted jackets – Kokotyukha]. URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_akbi-majdan-zminiv-usih-ne-bulo-b-niyakih-vatnykiv-kokotyukha/624758?mobile=true [in Ukrainian].
5. Holoviy O. (2012) Dyskurs neorealizmu v ukrayinskiy literaturniy krytytsi doby modernu: kontseatsiya Mykola Zerova. [The Discourse of Neorealism in the Ukrainian Literary Criticism of the Modern Age: Mykola Zerov's Concept]. *Naukovi zapysky. Seriya "Filolohichna"*. 2012. Vyp. 28. С. 26–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_28_5
6. Holoviy O. (2011) Neorealizm yak teoretyko-krytychnyy dyskurs v ukrayinskomy ta rosiyskomu literaturoznnavstvi XIX–XX st. [Neorealism as a theoretical and critical discourse in Ukrainian and Russian literary criticism of the 19th–20th centuries]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.06. U. Fedkovych National University of Chernivtsi. Chernivtsi. 20 p. [in Ukrainian].
7. Hundorova T. I. (1991) Realizm i neoromantyzm v ukrayinskiy literaturi pochatku ХХХХ st. (teoretyko-metodolohichnyy aspekt) [Realism and neo-romanticism in the Ukrainian literature of the early twentieth century. Theoretical and methodological aspect]. *Problemy istoriyi ta teoriyi realizmu ukrayinskoyi literatury ХІХ – pochatku ХХ st.* Kyiv: Nauk. dumka. Р. 166–191. [in Ukrainian].
8. Zhyhun S. (2016) Ukayins'ky neorealism: evolyutsiya naukovoho i khudozhn'oho dyskursu. [Ukrainian neorealism: the evolution of scientific and artistic discourse]. Synopsis diss. Doctor. Of Phil. Sciences: 10.01.06. B. Hrinchenko University of Kyiv. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
9. Ivchenko V. (2014) Derzhava – tse ya! [The state is me!] URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/108713> [in Ukrainian].
10. Ivchenko V. (2015) 2014: u 2-kh knyakh: roman. [2014: in 2 books: novel]. Kyiv: Tempora. Chastyna 1. 416 p.; Chastyna 2. 440 p. [in Ukrainian].

11. Kavun L. (2013) Uchast VAPLITE v literaturniy dyskusiyyi 1925–1928 rokiv. [VAPLITE's participation in the literary discussion of 1925–1928]. *Ukrayinska mova y literatura u suchasniy shkoli*. 2013. № 10. P. 26–30. [in Ukrainian].
12. Kachurovskyy I. (2005) Generyka i arkhitektonika. [Generics and architecture]. Kyiv. Kn. 1: Literatura evropeyskoho Serednovichchya. 382 p. [in Ukrainian].
13. Kokotyukha A. (2015) Vohnyana zyma: roman. [Fiery winter : a novel]. Kharkiv : Knyzhkovyy Klub «Klub Simeynoho dozvillya», 352 p. [in Ukrainian].
14. Kotsarev O. (2015) «2014» Vladyslava Ivchenka: epopeya ne bez ironiyi. [«2014» Vladyslav Ivchenko: epic not without irony]. URL: <http://litakcent.com/2015/10/20/2014-vladyslava-ivchenka-epopeja-ne-bez-ironiji/> [in Ukrainian].
15. Levchuk Y. (2017) «Zoloty pismennyk Ukrayiny» napysav zhorstku i vidvertu rozpovid pro Maydan». [“Golden Writer of Ukraine” wrote a tough and frank story about the Maydan”]. URL: http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/47696/ [in Ukrainian].
16. Nayda R. (2014) Redut: roman. [Redoubt: a novel]. Kyiv: Yaroslaviv Val, 173. [in Ukrainian].
17. Pakhareno V. (2002) Ukrayinska poetyka. [Ukrainian poetics]. Cherkasy Vidlunnya-Plyus. 319 p. [in Ukrainian].
18. Skorina H., Ryabchenko M. (2019) #Knyhy pro viynu: suchasnyy fenomen ukrayinskoyi literatury. [# Books about the war: a modern phenomenon of Ukrainian literature]. URL: <https://www.armyfm.com.ua/knigi-pro-vijnu-suchasnij-fenomen-ukrainskoi-literaturi/> [in Ukrainian].
19. Sulyma M. (2009) Mykhayl Semenko y Oleksandr Oles. Slovo i Chas. 2009. № 1. P. 24-27. [in Ukrainian].
20. Trofymenko T. (2015) Viyna, pravda, vyhadka y realizm. [War, truth, fiction and realism]. URL: <http://litakcent.com/2015/11/18/vijna-pravda-vyhadka-j-realizm/> [in Ukrainian].
21. Trofymenko T. (2013) V ochikuvanni na realizm. [In anticipation of realism]. URL: <http://litakcent.com/2013/10/22/v-ochikuvanni-na-realizm/> [in Ukrainian].
22. Ukhachevsky S. (2016) Lehendy neskorenoyi zymy. [Legends of the unconquered winter: a novel]. Lviv: Calvary, 288 p. [in Ukrainian].
23. Tsybal Y. (2019) Nebazhanyy Bazhan. [Unwanted Bazhan]. URL: <https://tyzhden.ua/History/236424> [in Ukrainian].
24. Fashchenko V. (2005) U hlybynakh lyudskoho buttya: literaturoznachchi studiyi. [In the depths of human existence: literary studies]. Odesa: Mayak. 640 p. [in Ukrainian].
25. Fedoriv U.M. (2018) «Holovni heroyi» sotsrealistychnykh tekstiv: heroy-partiyets. [“The main characters” of socialist realist texts: the hero-party member]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya». Seriya: «Filolohiya»*. № 4(72). december, 2018. [in Ukrainian].
26. Shkandriy M. (2006) Modernisty, marksysty i natsiya. Ukrayinska literaturna dyskusiya 1920-kh rokiv [Modernists, Marxists and the nation. Ukrainian literary discussion of the 1920s]. Kyiv: Nika-Tsentr. 384 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2020
The article was received 30 October 2020